

מבצע 'עובדה' וכיבוש אילת – מרץ 1949 **סיפור חט' גולני vs. חט' הנגב + סיפורי האישי**

מאת יהודה בן-צור

בסיום מבצע 'עובדה' ב-10 במרץ 1949 שיגרו המח"טים, נחום שריג ונחום גולני, מברק לחזית הדרום: "העבירו לממשלת ישראל: ליום 'ההגנה', לי"א באדר מגישות 'חטיבת הנגב' פלמ"ח ו'חטיבת גולני' את מפרץ אילת למדינת ישראל". "סוף טוב, הכול טוב", אך תחילתו של ויכוח מר סביב התחרות בין שתי החטיבות בדרך לכיבוש אילת.

במבצע זה הייתי מפקד אחת משתי מחלקות הג'יפים בכוח החוד של חטיבת 'הנגב', בפקודו של שמחה שילוני. משימתנו הראשונית הייתה להגיע "בדרך לא דרך" לשטח שטוח, מעין בקעה, כ- 50 ק"מ צפונית לאילת ולהכשירו לנחיתת מטוסים ('שדה אברהם'). בדרכנו, נאסר עלינו לחצות את הגבול המצרי. ב-17 שעות נהיגה רצופה הגענו מתל נוף לאתר ללא התקלות בלגיון. לאחר הכשרה ראשונית של השדה – למעשה סיקול אבנים באמצעות הג'יפים שלנו – לקליטת מטוסי תובלה קומנדו (C-46) ודקוטה (C-47) של חה"א, שהביאו את פלוגת החי"ר של 'ברן', נצטוותה המחלקה שלי "להיאחז" ב'ביר מילחאן' – באר המים הידועה היום בשם 'באר מלחן', דרומית-מזרחית ל'שדה אברהם', לרגלי שרשרת הרכסים השולטים על 'דרך הערבה' – במסגרת ההגנה ההיקפית של אזור השדה.

מנחת 'שדה אברהם' בעת מבצע 'עובדה'

באר מלחן נמצאת על 'שביל ישראל', בקטע שבין מצפה שחרות לתמנע; בסמוך לה חניון לילה פופולארי המשמש את מטיילי השביל

שהינו במקום מעל ליממה, בה נאלצנו, י"ב אנשי המחלקה, "לארח" כ-17 בדואים ובדואיות מכל הגילים שהתקבצו טיפין טיפין בבואם לשאוב מים. עפ"י הפקודה, מנענו מהם לחזור לשבטיהם מחשש שידווחו על קיומנו ללגיון הירדני. למחרת היום הגיעה אלינו ברכב חוליה בת שלושה סיירים ממטה החטיבה. אחד מהם, ארי אפטייקר מעין חרוד, היה מוכר לי משרותי הקודם בפלוגה ד' בפלמ"ח. הבנתי מהם שמשימתם הינה לאתר שביל המוביל לדרך הערבה. לאחר כשש שעות הם חזרו וסיפרו לנו שהם לא הבחינו בתנועה כלשהי על הציר וכי הם הקימו על דרך הערבה מחסום אבנים ו"שתלו" בו כמה רימונים ע"מ להקשות על הלגיון הירדני את התנועה. הקמת המחסום לא נראתה לי כפעילות חריגה מאחר ובאותה עת לא הייתי מודע לכוננת הלגיון הירדני להתפנות לעקבה ולא היה לי מושג עד היכן הגיע כבר כוח החוד של גולני.

חזרנו ל"שדה אברהם" והמתנו לדיווח מפלוגתו של 'ברן', עליה הוטל לפלס את דרכה רגלית לעבר אילת וכן לבדוק אם תנאי השטח יאפשרו לעשות זאת עם הרכבים מדגם C.C. שעמדו לרשותם או הג'יפים שלנו. בהגיע הידיעה על הגעת חפ"ק החטיבה לאום-רשרש - היא אילת, התארגנו במהירות וירדנו באחד הנחלים "הנשפך" מזרחה לעבר 'דרך הערבה', בואך אילת. הצטרפנו לחוגגים ושמענו פרטים על הדרך בה הגיע חפ"ק החטיבה - בניגוד לפקודת המבצע - דרך תחנת הגבול המצרית, ראס אל-נאקב, לאום-רשרש ועל הנפת 'דגל הדין' ע"י 'ברן', שצורף לחבורת החפ"ק בעוד פלוגתו ממשיכה את דרכה רגלית. פה ושם שמענו על "חילופי דברים" בין לוחמי גולני, שכוח החוד שלהם הגיע לאילת כשעתיים לאחר הנפת הדגל, לבין לוחמי פלוגתו של 'ברן', בסוגיה מי הקדים להגיע. למשמע הדברים עלה בדעתי שמאד יתכן שהמחסום "שלונו", הוא הוא שבסופו של דבר עיכב את 'גולני' מלהגיע לאילת יחד עם 'חטיבת הנגב'. ראיתי באירוע שולי זה - במבצע שסיים את מלחמת העצמאות - מעין אפיזודה חולפת שעד מהרה תישכח.

הנפה המפורסמת של דגל הדין (צילום: מיכה פרי)

התברר לי שטעיתי. כמה וכמה מחוקרי התקופה דשו בעניין והוא הפך לנושא חובה בספרות הדנה במבצע. כבר בתחקיר שנערך ב-1957 עולה שמתחת לפני השטח נוצרה מתיחות שהחלה כבר "עם שחר ה-8.3, הפך המבצע [שהחל ב-5.3] למעין מרוץ בין שתי הזרועות... מי מהן תזכה ותקדים להגיע לאילת"¹ ואשר הדיה נמשכים עד היום. כרמית גיא, הביוגרפית של חיים בר-לב,² התייחסה לתחרות בין הפלמ"ח לחט' גולני בביטול מה: "המרוץ אל היעד, התחרות מי יגיע ראשון... ששום כוח לא בחל בה באמצעים לבלבל את היריב ולהסיח את דעתו ועל מה כל המהומה - על הזכות להניף דגל...";³ 30 שנה לאחר מכן התייחסה לעניין אניטה שפירא הביוגרפית של יגאל אלון: "שתי החטיבות היו אמורות להגיע בזמנית למפרץ אילת ולחלוק את כבוד הראשונים, אלא שכאן תפסו אנשי 'חטיבת הנגב' [כאמור, רק החפ"ק בראשות המח"ט] יוזמה... [ובניגוד לפקודה חצה את הגבול המצרי לעבר תחנת הגבול בראס אל-נאקב] וביקש [מהסמל המצרי] להניח לכוח לעבור בשטח המצרי... [חפ"ק] 'חט' הנגב' עלתה על הכביש והגיעה ראשונה לאילת, לזעמם הגדול של אנשי 'חטיבת גולני'..."³, שכאמור, הגיעו לאילת כשעתיים לאחר מכן. סיבה טובה ל...מריבה.

ביוני 2005 הגיע לידי ספרו של מאיר עמית,⁴ מג"ד בחט' גולני, בו הוא מתייחס למחסום הנ"ל: "לאילת הגענו בשעה השישית... כאן נמצאו כבר בני 'חטיבת הנגב', אשר הגיעו לאילת דרך פנים הארץ. הם הקדימונו בשעתיים. שתי שעות אלו היו לדידנו אכזבה מסוימת...". לדברים אלו, שנכתבו לדברי מאיר, "זמן קצר אחרי הקרב... הוא הוסיף בעת כתיבת הספר, "מקץ חמישים שנה", את הדברים הבאים: "התיאור הפיוטי שכתבתי אז... אינו שלם... חסרות בו כמה עובדות חשובות שאי-אפשר שלא להביאן... [אחת מהן מתייחסת להגעת 'גולני' לאילת]: [בבוקר ה-10.3.48] עלה כוח החוד שלנו על המוצבים הקדמיים... ומצא אותם ריקים ואז נענו לעין רדיאן ושם קבלנו הוראה לעצור ולהמתין לפקודת התקדמות... שהגיעה רק אחר-הצהריים... לא הייתה כל סיבה לעצור אותנו, בשלב זה כבר ידענו... כי השטח שלפנינו נקי. יתרה מכך, כאשר ניתנה לנו סוף סוף פקודת התזוזה מצא כוח החוד שלנו... דרומה מעין רדיאן, מחסום אבנים לרוחב הדרך ובו מוטמנים רימונים ומוקשים. ע"ג המחסום מצאנו כתובת באנגלית רצוזה: "Palmach Fuk Yourself"... מובן שהועלו השערות רבות... לסיבת העיכוב הזה ולמקור המחסום בכביש. עפ"י אחת ההשערות רצו אנשי חזית הדרום ויגאל אלון בראשם, להעניק פרק זמן חופשי ל'חטיבת הנגב' להקדים את 'גולני'. יתכן שפקודת העצירה הממושכת בעין רדיאן נבעה מרצונה של "חזית הדרום" להביא לכך ששתי החטיבות תגענה יחד לאילת. לדעתי, חריגת המח"ט, נחום שריג, מההוראה שלא לעלות על הציר המצרי ולעבור דרך ראס אל-נאקב לאום-רשרש, היא שאפשרה לחפ"ק 'חטיבת הנגב' - שהקדים גם את כוחות החטיבה עצמה - לקיים את "הטקס המפורסם של הנפת דגל הדין... [שהיה, לדברי מאיר] תרגיל ביחסי ציבור...". שעתיים לפני הגעת 'גולני'.

ובאשר ל"מחסום" - שלמיטב ידיעתי לא הוטמנו בו מוקשים, אלא 2-3 רימונים בלבד - אז כהיום, לא נראה לי שהסיירים היו מודעים לכך שהלגיון הירדני פינה כבר את השטח וכי הם הונחו ע"י מטה החטיבה להקים את המחסום במגמה לעכב את 'גולני'. העברתי ידיעות מאיר עמית את גרסת ה"נ"ל. מתגובתו⁵ אני למד, שהוא לא קיבל אותה ואימץ את הגרסה שערכו אותם: "...עכשיו אני מבין שהיה זה [המחסום] "תרגיל" לעצור אותנו ולתת לפלמ"ח שהות כדי להגיע ראשונים. אנשינו התרגזו... הרגעתי אותם ואמרת כי 'גולני' היא

¹ 'מלחמת העצמאות', הוצאת מטכ"ל - ענפי היסטוריה והסברה 1957 עמ' 188.

² 'בר-לב', הוצ' עם עובד' 1998, עמ' 72-3.

³ 'יגאל אלון: אביב חלדו', הוצאת הקבוץ המאוחד 2004, עמ' 441.

⁴ מאיר עמית, 'ראש בראש', הוצאת 'הד ארצי' 1999, עמ' 21-25.

⁵ מכתב ממאיר עמית לח"מ מה-17 ביולי 2006.

כדי שאמסור ל'ברן' הנחיות לתזוזה לעבר ראס-אל-נקב ואסייע לו לקבץ את סייירו שהיו פזורים... 'ברן' יצא בפייפר והשליך לסייריו פתקים... שהכילו הוראה לחזור לבסיס ("זמן קצר לפני מבצע סיני הביא לי אורי שילה [באותה עת מפקד 'המצודה' באילת] אחד מן הפתקים הללו שמצאו בשולי שביל צפונה לאילת... הפתק היה כתוב מצדו השני של המברק שבו הודעתי ל'ברן' שראס-אל-נקב ואילת פנויות").

למן אותו רגע התחיל מרוץ-תחרות בין חט' הנגב וחט' גולני שכל אחת מהן נתאוותה לזכות בפרס הגדול – אילת. אמנם, בהכנת המבצע עסקה בעיקר חט' הנגב, אולם פיקוד דרום נטה להעניק לחט' גולני דווקא את הזכות להגיע ראשונה לאילת, כפיצוי על תרומתה ועל קורבנותיה... בעת מבצעי 'אסף' ו'חורב', אלא שאנו... נמנינו וגמרנו ששום איש זולתנו לא יגיע ראשון לאילת! פלוגתו של 'ברן'... קיבלה הוראה להתקדם לעבר ראס-אל-נקב... אולם כפי ששיערו מראש אי-אפשר היה להעביר את הצויד הכבד... והיה הכרח [בניגוד לפקודה]... לעבור דרך השטח המצרי... [באישור] הסמל [המצרי] האמיץ⁷ פנינו לרדת בשביל התלול למוצב ראס-אל-נקב הידני, שם כבר ציפו לנו 'ברן' ואנשיו... הג'י'פ שנע בראש השיירה היה גדוש אנשים: 'ברן', עוזי נרקיס ונהגו, בז ואני... עם דמדומים... י"א באדר שנת תש"ט הגיע הג'י'פ לאום-רשרש... אילת הייתה שלנו... מעל אילת העברית הונף דגל ישראל. יחידות החוד של חט' גולני החלו מגיעות. 'ביבי' אינו מזכיר את החסימות בדרך הערבה - שלדברי אנשי גולני הוקמו ע"מ לעכב אותם - אך הוא בהחלט מתייחס למרוץ-תחרות להקדים את גולני. נשאלת השאלה האם אכן בדרג החטיבה או הפיקוד ננקטו פעולות לעכב את גולני? לעניות ידיעתי ודעתי, לא.

בנושא התחרות בין החטיבות היה יצחק רבין מעורב בתוקף תפקידו כקצין המבצעים של חזית הדרום. להלן התייחסותו של יוסי גולדשטיין, הביוגרף של רבין⁸, על מעורבות זו: "כחלק... מעבודת המטה ותיאום בין הכוחות... היה רבין צריך להכריע למי יהיה "הכבוד והיקר" לכבוש נקודה זו או אחרת... כך גם היה סביב המאבק על היוקרה והכבוד מי יכבוש את אילת... רבין היה נורא חשדן. הוא חשב שעשיונו לו 'תרגיל', תיאר את שאירע סביב כיבוש אילת עוזי נרקיס, קצין המבצעים של החטיבה [הנגב], שכבשה אותה לבסוף. גם יגאל וגם הוא [רבין] רצו שחטיבת 'גולני' תגיע קודם. ואני אמרתי לעצמי: לא יתכן... אנחנו נהיה מאחור? בפקודה של רבין [פקודת מבצע 'עובדה'] היה כתוב: "חטיבת 'הנגב' תשתלט על הצוקים השולטים על החוף". מה הם חושבים לעצמם [במטה חזית הדרום]? היה כעס... אבל האמת היא שהכבוד הפלמ"חי של חטיבת הנגב, כשאני קצין המבצעים שלה, לא איפשר לי, אלא לעשות כל מאמץ להגיע ראשונים, גם אם בפקודה היה כתוב מה שכתוב. אבל זה פגע באגו של רבין והוא כעס... שמענו שהוא רצה למנות ועדת חקירה. כי מהצד של 'גולני' הם [אלון ובמיוחד רבין] היה להם לא נעים, מכיוון שהם היו חטיבה מסודרת ומאורגנת והיה לה מפקד מצוין [נחום גולן]. אבל גולן היה 'יקה'. אמרו לו לעצור, הוא עצר. אמרו לו להתקדם, התקדם. אנחנו [מפקדי חט' 'הנגב'] לא היינו ככה. ולכן הוא [רבין] נפגע. אבל כעבור כמה ימים זה נשכח והאינצידנט הקטן הזה חוסל... הכוונה של מפקד החזית אלון ושל רבין, הייתה לתת ל'גולני' צ'ופר מכיוון שחיילי 'גולני' נדפקו חזק מאוד ברצועת עזה בתחילת מבצע 'חורב'. היא הייתה חטיבה מצוינת, אז רצו להעלות את המורל". עלי לציין שדבריו של עוזי נאמרו לאחר למעלה מ-45 שנים וכך צריך להתייחס אליהם.

מכל האמור לעיל ניתן להבין שהשאיפה להקדים את גולני לא תוכננה מראש וגם לא במהלך המבצע. קרוב לוודאי שהיא צצה ועלתה בראשם של בכירי חטיבת הנגב רק לאחר שהמח"ט החליט – ללא תכנון מראש ובניגוד לפקודת המטכ"ל וחזית הדרום – לחצות את הגבול המצרי ולרדת ברכב לאום-רשרש. ההזדמנות שנקרתה נוצלה עד תום, כמצופה מכל מפקד בשטח. בנובמבר 2007 קבלתי מארדון כהן, מחוקרי פעילות חט' הנגב, את 3 המברקים הבאים הנוגעים לפעילות מחלקתו של יוס'קה שפיר, הגד' השביעי - חט' הנגב, בדרך הערבה. מברקים אלו, מהם עולה בבירור שחט' הנגב תיאמה, או ניסתה לתאם, את פעילות המחלקה בדרך הערבה עם חט' גולני, מחזקים לעניות דעתי את מסקנתי הנ"ל (שלושת המברקים הינם מארכיון צה"ל; השניים מה-9.3 שמורים כהעתקים מודפסים, כל אחד בעמוד נפרד, ללא חתימה והם מוצגים בשלמות):

9 במרץ 1949 -

090945 - מאת: חזית ד'.

אל: חטיבה 12 ולגולני.

"באם תתקל בהתנגדות חזקה של עמליה ברנדל תעקוף דרך וילהלם (ואדי חייני) ותמשיך דרומה לעלומה (עין רדיאן)".

091640 - מאת: קצין מבצעים.

אל: יוסף שפיר (ביר מלחאן)⁹.

⁷ דוד ניב הוסיף על כך (מתוך רשימה נפרדת בשם "דרומה" שפורסמה בבטאון הקיבוץ המאוחד "מבפנים"): "הסמל המצרי (שאוויש) שהופתע מאד מבוא הכוח הישראלי ובקשתו לרדת בציר רס א-נקב, אמר שהוא צריך לקבל אישור מהמפקדה באל עריש... אחרי שכובד בשימורי פירות ובשר (בוליביף) וסיגריות, התרכך ואמר: אסור לי לפתוח את המחסום על הדרך, אבל מתי שאני לא אראה, פשוט תעברו לידו" [נמסר ע"י משה מאירי מבית השיטה]

⁸ יוסי גולדשטיין, 'רבין', הוצ' שוקן, 2006, עמ' 72 – ראיון עם עוזי נרקיס ב-10 ליולי 1997.

⁹ קרוב לוודאי שחוד מחלקתו של שפיר (חי"ר) הוא שהחליף את מחלקתי (גי'פים) בביר מילחאן, להערכתי בשעות הבוקר ב-8 במרץ. אין לי מושג מה היתה משימתו של שפיר בדרך הערבה. י. ב-צ.

"השארו במקום הלילה ותבצעו את הפעולה מחר".
10 במרץ 1949 -

טופס מכרז		מס' ק
התחנות הקשר		הזחילה
מס' סידורי		41
סמל הקו הזה לשמור משויד הקשר בלבד		
חלוקת	מס' זמן ומס' 100930	מס' חטיבה א
אזור		מס' 3 חטיבה ו
מס' נמלית	נדרשות תשדוד	לפעולה לידיעה כללית
<p>ישנן הנמלים: מוציאת הכן אגרי הנכנס והוא סמל גוף התחנה לתל לידיעה והיא לפיך היסודית מוציאת החלוקה עוזי נרקיס מוציאת חטיבה ו</p>		
מס' קשר	מס' סמלית	מס' חטיבה
מס' חטיבה		מס' חטיבה
מס' חטיבה		מס' חטיבה
מס' חטיבה		מס' חטיבה
מס' חטיבה		מס' חטיבה

תגובת 'ברן' מה-15 בינואר 2008: "העדר ידיעה בדוקה לגבי משימת שפּלר מחד, ותיאורו של מאיר עמית באיזה מחסום וכיתוב מאבנים גולני נתקלו (התואם את זכרוני לגבי הנחת המחסום של חוליה מפלוגתי) מחזקים בי את ההרגשה שאין סתירה בין שני הסיפורים. אף על פי כן החלטתי להשאיר את המצב הקיים בכיתוב לאתר הפלמ"ח. בסופו של דבר, השאלה מי מחט' הנגב הניח את החסימה הוא זניח. לעומת זאת המברקים שהובאו ובפרט האחרון שעל גביו הוסיפו בגולני בכתב יד - שעידכנו את גד' (13 או 19) ושיענו למברק חט' הנגב לכשיחזור הסיור האווירי - מוכיחים שחט' הנגב יידעה אותם שהיא פועלת בעורף הירדנים ולא מתוך מניע לעכב אותם".

ההקנטות של חיילי פלוגתו של 'ברן' כלפי חייליו של מאיר עמית בעת המפגש באילת הציתו את "אש-התחרות", שלובתה במשך השנים ע"י כמה מחוקרי המבצע שהסתמכו על דברים של כמה מהמעורבים (כגון עוזי נרקיס). ב-2006 האש עדיין לא כבתה ולדברי מאיר עמית¹⁰: "[ההקנטה] עוררה אצל אנשי גדודי (גד' 19, גולני) זעם רב ואנחנו מתכוונים להפיק סרט שבו יאמר הסיפור האמיתי". סרט לא הופק מעולם ובתחילת 2014, בערב לציון 65 למבצע 'עובדה' שנערך בבסיס חה"א עובדה, סיכם לוחם גולני הלל נוימן את הנושא במילים יפות אלה: "הוויכוח על איך ולמה עוכבו כוחות 'גולני' מהגיע ראשונים לחוף אום-רשרש לא נגמר וכבר כמעט אין את מי לשאול, אבל בעצם למי אכפת... שמחנו אז ושמחים אנו גם היום, שנפלה בחלקנו ההזדמנות לחלוק עם הקולגות שלנו, חט' 'הנגב', חוויה זו שהייתה כה שונה מאימי מלחמת העצמאות בהם התנסונו קודם לכן".

על הג'יפ: פיליפ (מאחור), חנניה (חזית) ויהודה

¹⁰ מכתבו של מאיר עמית לח"מ מה-30.6.06.

